
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 14:316:37

М. І. Захаріна, асистент кафедри

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО**

Анотація. В статті досліджуються деякі соціально-педагогічні пріоритети виховання дитини у творчій спадщині вітчизняного мислителя В. Зеньковського. Визначено особливості підходів вченого до соціального виховання дитини. Актуалізовано принципи соціального виховання дитини в працях В. Зеньковського.

Ключові слова: дитинство, духовність, соціальне виховання, В. Зеньковський.

М. И. Захарина, ассистент кафедры

**СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ВОСПИТАНИЯ РЕБЕНКА
В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. В. ЗЕНЬКОВСКОГО**

Аннотация. В статье исследуются некоторые социально-педагогические приоритеты воспитания ребенка в творческом наследии отечественного мыслителя В. Зеньковского. Определены некоторые особенности подходов ученого к социальному воспитанию ребенка. Актуализированы принципы социального воспитания ребенка в трудах В. Зеньковского.

Ключевые слова: детство, духовность, социальное воспитание, В. Зеньковский.

M. Y. Zakharina, Department Assistant

**SOCIAL AND EDUCATIONAL PRIORITIES CHILD CARE
IN THE CREATIVE HERITAGE OF V. ZENKOVSKY**

Abstract. Some aspects of the social and educational priorities of upbringing a child in a creative heritage of Ukrainian scientist V. Zenkovskui have been examined in the article. The main features of the scientist approaches of social upbringing and education have been determined. The principles of social upbringing of a child in V. Zenkovskuis works have been foregrounded.

Keywords: childhood, spirituality, social education, V. Zenkovskyi.

Актуальність теми дослідження. За останній рік сучасне українське суспільство пережило процес колосальної трансформації: зміна політичного режиму, зatoryжна соціально-економічна криза, суттєва зміна соціальної структури суспільства – все це актуалізує пошук нових ціннісних орієнтирів у колі суспільного життя. Можна вважати, що таким станом справ було спровоковано кризу й у сфері виховного процесу та освіти в цілому.

Звернемо увагу на зв'язок такої кризи зі змінами, що відбуваються в загальносвітовому масштабі, зумовленими підвищенням соціальної ролі освіти в сучасному світі, необхідністю формування нового світобачення, яке відповідає вимогам інформаційного суспільства. У нових концепціях освіти особистість розглядається як суб'єкт діяльності, що здатний до самоосвіти. Тепер це не лише знаюча й творча людина, яка самовизначилась, самоствердилась, а й особистість, що знайшла своє гідне місце в житті, сформувала особисту культуру, яка базується на внутрішній свободі та відповідальності.

Освіта втрачає ефективність свого функціонування, припиняючи відтворення людини в її цілісності, тому звернення до педагогічних роздумів вітчизняних мислителів, які вирішували проблеми виховання в період соціальних катастроф і важких змін є, безумовно, актуальним.

Постановка проблеми. Тому звернення в нашому дослідженні до філософсько-педагогічної спадщини В. В. Зеньковського є цілком виправданим. Значення робіт В. В. Зеньковського для сучасного гуманістичного направлення полягає в тому, що він акцентував увагу саме на самоцінності кожного індивіда у виховному процесі.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика соціального виховання особистості найчастіше досліджується у контексті дитячого виховання. Серед вчених, які займалися розробкою ідей соціального виховання дітей і молоді, представлені роботи таких всесвітньо відомих науковців, як польський педагог Я. Корчак, російські філософи і педагоги А. Іорданський, П. Блонський, А. Макаренко, українські С. Русова, К. Ушинський, Г. Ващенко та багато інших.

Праці В. Зеньковського відрізняються новим підходом до розуміння сутності виховного процесу. Основа його ціннісних підходів розкривається в «метафізиці серця» під впливом праць Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Флоренського тощо. Розглядаючи виховання, Зеньковський багато уваги приділяв дітям, вважаючи, що саме в дитинстві людина відкрита для смислоосягання й смислотворення. У дітях домінуючим та пріоритетним є духовне начало, яке закладене божественною сутністю. При цьому духовне визначає яскравість, неповторність особистості і є запорукою її цілісної особистості, участі у світі. Непрактична дитяча довіра у своєму сутнісному вимірі являє собою постійний потенціал моральності й людяності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Звернення до аналізу культурної спадщини цього вітчизняного філософа дозволить, з одного боку, більш повно врахувати національні особливості розуміння поняття «соціальне виховання дитини», а з іншого, - поповнити скарбничку педагогічних та філософських ідей, концепцій, що пов'язані із формуванням і вихованням особистості, але не були представлені широкому загалу раніше.

Постановка завдання. Висвітлення деяких ціннісних пріоритетів соціального виховання дитини через призму творчості В. В. Зеньковського (1881 - 1961 рр.).

Виклад основного матеріалу. Варто відмітити, що В. В. Зеньковський не міг залишити поза увагою процеси формування підростаючого покоління та відчував необхідність змінити тогочасний уклад в освіті. Його основними працями, які присвячені виховній роботі були: «Педагогіка ХХ століття», «Проблеми виховання в світлі християнської антропології», «Соціальне виховання: його задачі та шляхи», «На порозі зрілості» та інші. Крім того, вчений звертався до проблеми соціального виховання в нарисі «Наша епоха» і в декількох статтях «Виховна проблема в школі», «Корінна проблема сучасної педагогіки», а також психологічному дослідженні «Про вплив війни на дитячу психіку».

Зазначимо, що В. Зеньковський вважається представником православно-гуманістичного напрямку в педагогіці першої половини ХХ сторіччя. У філософсько-педагогічних поглядах вченого були сформовані ідеї та поставлені освітні питання, які й до цього часу не втратили своєї актуальності: виховання в душі етичних і духовних цінностей, формування не тільки людини знаючої, але і підготовленої до життя, з розвинутим духом солідарності тощо.

Осмислення та розкриття потенціалу кожної особистості починається з періоду дитинства. Цей етап життя має велике значення в процесі розвитку індивіда, оскільки саме в дитинстві формуються фізичні та психічні якості людини, засвоюються моральні норми та суспільні цінності, відбувається становлення та розвиток особистості.

У своїй книзі «Психологія дитинства» (вийшла в світ в 1922 р.) вчений розвивав вчення про те, що саме поділ дитинства на різні періоди пов'язано з різною духовною установкою в душі дитини. І навіть новітні дослідження, зокрема, прагнення встановити інший поділ дитинства на різні періоди, не похитнули його поглядів.

Вчений вважає, що розвиток особистості дитини йде в трьох напрямках: розвиток своєрідності, основних сил, творчого початку в дитині, - розвиток споконвічного роздвоєння добра і зла і пов'язаний з цим розвиток початку волі, - і розвиток зв'язку з соціальним середовищем через засвоєння мови, всієї соціальної традиції.

Сучасне ставлення до унікальності та самоцінності дитинства як неповторного періоду людського життя є проголошеним програмним положенням вітчизняної гуманітарної політики, але беззаперечною ідейною підтримки не відповідає реальному становищу дитини в Україні. Безумовно, є ціла низка об'єктивних факторів екологічного та соціально-економічного характеру, але, на жаль, сьогоднішнім вітчизняним суспільством також стає кризовий стан сімейних відносин і розрив між поколіннями, демографічні проблеми і висока дитяча смертність, дитяча злочинність і проблеми якості вітчизняної системи освіти тощо. Тому актуальність зазначеної проблематики не викликає сумніву.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У багатьох своїх працях В. Зеньковський поєднує християнський погляд на проблему дитинства з науковими досягненнями тогочасної психології та філософії. Умовно поділяючи життєвий шлях людини на три основні стадії (дитинство, зрілість, старість), вчений особливу увагу приділяє проблемі формування особистості саме в період дитинства. У своїй праці «Психологія дитинства» В. Зеньковський сформулював основні задачі цієї галузі, обґрунтувавши критерії поділу дитинства на окремі періоди та намагався пов'язати тривалість дитинства з розвитком цивілізації.

Досліджуючи проблематику виховання, В. Зеньковський багато уваги приділяв спілкуванню з дітьми, вважаючи, що саме в дитинстві людина відкрита для смислорозуміння й смислотворення, а відтак особистість дитини є цілісною. У дітях домінуючим і пріоритетним над практичним є духовне начало, яке закладене божественною сутністю. При цьому духовне визначає яскравість, неповторність особистості та стає запорукою її цілісної особистої участі у світі. Непрактична дитяча довіра у своєму сутнісному вимірі представляє собою постійний потенціал моральності й людяності.

Отже, окресливши основні константи буття людини, В. Зеньковський вказує на визначну роль духовності у питаннях виховання в людини морально-етичних цінностей, її прагнення до цілісності, до зближення з Творцем. Відповідно до поглядів В. Зеньковського педагогічні підходи мають ґрунтуватися на таких основах як релігія, антропологія та філософія. Основним педагогічним принципом, який об'єднує поліфонічність ідей та методик даної сфери, він визначає принцип симфонічності. Якщо слідувати цьому принципу в педагогічній діяльності, то необхідно досягати симфонічної взаємодії між зовнішньою культурою та внутрішнім духовним світом людини на шляху становлення особистості.

Наступний принцип, який виділяє Зеньковський, це принцип індивідуальності. Він розкривається, на думку вченого, через суть християнської любові, яка полягає у тому, що людину потрібно любити не за зовнішні достоїнства, а за те, яка людина є. І в цьому вона подібна до материнської любові. Але є і відмінність – християнська любов не сприймає гріх у людині і тому бореться з ним. Саме цю особливість можна розглядати, на думку Зеньковського, як задачу педагогіки, тобто сприяти розкриттю індивідуальності, духовного ядра, закритого зовнішнім, на основі любові. З позиції християнської педагогіки, розкриття індивідуальності відкриває педагогічну перспективу для принципу індивідуальності. «Там, де психологія закінчує своє дослідження проблеми індивідуальності, там тільки починається для педагога його робота». [6, с. 76].

Але в силу цього, постає інша крайність педагогічної думки. Як вважає Зеньковський, це відстоювання повної свободи індивідуального розвитку. Нова педагогіка боїться одноманітності і «відстоює повну волю індивідуального розвитку». Філософ стверджує, що не варто ставити задачі бути індивідуумами: сутність і розвиток індивідуальності завжди для нас залишаються таємничими. «Варто зупинитися на задачі розвивати в собі індивідуальність, як ми приходимо чи до безбарвного шаблона, чи до порожнечі...» [6, с. 56]. Роль педагога повинна полягати в індивідуалізації прилучення дитини до універсального змісту. Тільки тоді спрацює принцип індивідуальності. Не можна зробити індивідуальним розвиток дитини без залучення її до універсальної культури.

Це одним принципом у філософії Зеньковського є принцип ієрархії. Християнська метафізика та антропологія Зеньковського тісно пов'язані між собою. А це значить, що догмат про ієрархічний склад душі та ієрархічну структуру буття засновані на онтологічному дуалізмі, тобто на розрізненні Бога і світу.

І тому, вчений розкриває не гармонійний, а ієрархічний склад особистості. В своїй роботі «На порозі зрілості», він стверджує: «Це переконання (гармонійного виховання всіх сил людини) повинно бути визнано помилковим – насамперед тому, що людина побудована взагалі не гармонічно, а ієрархічно...Розвиток людини не дає картини одночасного, ритмічного розвитку всіх сторін її сутності, навпаки, у розвитку людини постійно має місце аритмія, дисгармонічна невідповідність одних сторін іншим.» [7, с. 708].

Уся космологія Зеньковського побудована на принципі ієрархії. Така ієрархія задає людині динаміку духовного удосконалювання: духовне спрямовує до пошуку Нескінченого, а закладений в особистості образ Божий прагне до подоби Божої.

Вчений розуміє особистість як споконвічну єдність, тому і цей принцип застосовує до душі тільки у випадку розуміння душі як цілісної єдності. Саме примат духу над душею і тілом забезпечує цілісність особистості. Людина – істота духовна, і ця духовність проявляється на всіх її

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

рівнях, не тільки тілесному, але і на рівні почуттів та емоцій. «Почуття свого безсилля, своєї нездатності, невіра в себе паралізують розумову активність» [1, с. 34].

На думку мислителя мета виховання полягає в тому, щоб допомогти розкрити образ Божий в дитині, те найкраще, що в ній закладено й усунути все те, що уповільнює цей розвиток. Емпіричний підхід до становлення особистості полягає у розвитку та зміцненні талантів, індивідуальних сил дитини, дисципліни, трудових навичок, естетичного почуття, всіх соціальних здібностей є необхідними елементами процесу виховання.

У своїх працях В. Зеньковський доводив неможливість становлення особистості без засвоєння нею знань християнської антропології, вважаючи розвиток духовно-ціннісної сторони людини необхідною основою її цілісності, як домірності світу природному і соціальному. З цього приводу він писав: «Основним процесом у житті людини треба визнати не її фізичні і психічні сторони, а духовну, яка несе запоруку цілісності... Духовний процес тримає в собі ключ до розуміння всього, що відбувається з людиною» [2, с. 329].

Філософ стверджує, що душа має ієрархічну структуру, вищим елементом якої є «серце», яке розуміється ним як осереддя високих, духовних почуттів, через які і встановлює духовний зв'язок з Богом. Вчений звертає увагу, що, якщо завданням виховання є духовне улаштування, то й основні засоби виховання повинні мати відношення до формування духовної сторони в дітях. Дошкільне, шкільне, позашкільне і сімейне виховання - все це повинно мати інструментальний характер, тобто все осмислюється через сходження у розвитку тіла, соціальності, інтелекту, моральної, естетичної, релігійної сфери до духовного начала.

В своїй праці «Принципи православної педагогіки» вчений виділяє не менш важливий принцип цільної "особистості" в людині. Цей принцип дозволяє формулювати завдання виховання дитини, як розкриття її особистості - але не в лініях так званого "Гармонійного" розвитку ества, а в лініях внутрішньої ієрархічності в людині. У людині не тільки все особистісно, а й особистість живе "всім" - тому не можна розвиток особистості відірвати від фізичного, соціального життя. Але потрібно тільки пам'ятати ієрархічний взаємозв'язок усіх цих сторін в особистості, їх інструментальне значення в розвитку основного начала в особистості - духовного життя.

Застосування у педагогіці принципів фізичного, морального, естетичного виховання та психічного розвитку є не лише виправданими, але і необхідними. Саме вони забезпечують всебічний розвиток особистості, але тут з особливою силою постає проблема виховання дару свободи, послух авторитету, «що може при правильному тлумаченні останнього, бути провідником духовного здоров'я, при його неправильному тлумаченні лише посилює трагічну роздвоєність в людині».

Не менш важливе значення філософ та педагог надавав сексуальному вихованню молоді. Його праця «Бесіда з молоддю з питань статі» вказує на те, що проблеми сексуального виховання отримують у вихованні особистості надзвичайно серйозне значення. «Якщо не вірно бачити на початку статі джерело духовної невлаштованості людини, якщо безперечно, що сублімація енергії статі (до її перетворення на статеву енергію) розширює творчі можливості людини, то все ж дані сучасної психопатології переконують у тому, що улаштування сфери статі має особливо важливе значення для емпіричного і духовного здоров'я особистості...» [7, с. 708].

Важливе значення Зеньковський надає релігійному вихованню. Вказуючи на те, що у релігійному вихованні основне місце має належати розвитку релігійного "натхнення", живої, вільної і всецілої заглибленості душі в життя Церкви. «Участь у літургійному житті Церкви, зростання внутрішнього життя, чисте шукання правди складають саме серце релігійного виховання. Але розвиток духовного життя неможливий поза вживанням релігійної свідомості у догматичні істини, збережені Церквою, без живого прилучення до церковного розуму в його минулому і сьогоденні».

Однією з найважливіших задач соціального виховання вчений вважає досягнення ним національного характеру. Кожна людина в процесі життя повинна усвідомлювати себе громадянином своєї країни, а саме роль соціального виховання полягає в тому, щоб розвивати у дитини приналежність до своєї нації. Але, як вважав В. Зеньковський, на цьому шляху може виникнути загроза прищепити дитині вузький націоналізм, як це відбувалося у тому історичному періоді в Німеччині, і, навіть, презирливе відношення до представників інших націй. Уникаючи таких крайнощів, необхідно культивувати любов до своєї країни, знання її історії поєднувати з вихованням духу солідарності, братерства та розумінням цінності людського спілкування.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Отже, соціальне виховання повинно вибудовуватися на своїх національних принципах та ментальних засадах, розвивати почуття відповідальності перед своєю Батьківщиною, але воно не повинно перетинати межу з націоналізмом і шовінізмом.

Всі ці принципи виховання вчений розглядав у душі християнської антропології, як її тлумачить православна свідомість. Він вважав, що «у вихованні ми "ведемо" дитя, "домагаємо" йому досягти такої сили особистості, при якій воно опановує таємницю свободи в собі; виховання плідно лише в тій мірі, в якій воно звернене до духовного життя, пронизане вірою в силу Божу, здатне запалити дитячу душу любов'ю до добра і правди. Сенс виховання в тому, щоб усвідомити шлях порятунку, зв'язати дитячу душу з Церквою і наситити її дарами припад, що живуть в Церкві. Зв'язати проблему виховання з темою порятунку і значить усвідомити сенс виховання».

Висновки. Отже, підсумовуючи стислий аналіз поглядів В. В. Зеньковського на процес соціального виховання дитини, на його основні принципи, можна стверджувати, що філософ сформував такі основні його ідеї розвитку. По-перше, звільнення особистості дитини від зовнішнього тиску та пробудження в неї ініціативи; по-друге, розвиток соціальної активності і самодіяльності; по-третє, поглиблення та розвиток соціальних сил її особистості. Цього можна досягти, якщо всі соціальні організації будуть діяти злагоджено та будуть спрямовані на результат виховання творчої, вільної, соціально активної особистості.

Загалом, роздуми В. В. Зеньковського про проблеми соціального виховання актуально укладаються у сучасний дискурс стосовно національної складової процесу виховання, принципів сімейного виховання, налагодження взаємодії людини і школи, особистості і Церкви тощо. У моделях соціального виховання вченого розкриваються соціальна сутність природи людини, потреба в комунікативній взаємодії особистості та суспільства, пріоритетною виступає підготовка особистості до діяльності у відповідності з загально визначеними соціальними ідеалами.

Література

1. Зеньковский В. В. Очерк моей философской системы / Зеньковский В. В. // Вестник РСХД, 1962 – № 66-67 – С. 37-39.
2. Зеньковский В. В. Апологетика / Зеньковский В.В. // Основы христианской философии. М. : Канон+, 1997. - С. 329.
3. Зеньковский В. В. Принципы православной антропологии / Зеньковский В. В. // Русская религиозная антропология. Т. 2. – М., 1997 – С. 431 - 466.
4. Зеньковский В. Смысл православной культуры / [сост., предисл. В. Л. Шленова]. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2007. – 272 с. – (Духовное наследие Русского зарубежья).
5. Зеньковский В. В. Социальное воспитание, его задачи и пути / Зеньковский В. В. // Психология детства. – Екатеринбург, 1995. – С. 295 – 347.
6. Зеньковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. Зеньковский. – М.: Школа-Пресс, 1996. - С. 39-226.
7. Зеньковский В. В. Беседы с юношеством по вопросам пола / Зеньковский В.В. // Педагогические сочинения. – Саранск, 2002. – С. 705-734.

References

1. Zenkovskii, V. V. (1962). Ocherk moei filosofskoi sistemy [Ocherk moei filosofskoi sistemy]. *Vestnik RSKHD – Bulletin of RSHD*, 66-67, 37 – 39. [in Russian].
2. Zenkovskii, V. V. (1997). Apologetika [Apologetics]. *Osnovy khristianskoi filosofii – Fundamentals of Christian Philosophy*. Moscow: Kanon. [in Russian].
3. Zenkovskii, V. V. (1997). Printsipy pravoslavnoi antropologii [Principles of Orthodox Anthropology]. *Russkaia religioznaia antropologiya – Russian religious anthropology (Vols. 2)*, (pp. 431. – 466). Moscow [in Russian].
4. Zenkovskii, V. V. (2007). *Smysl pravoslavnoi kultury [The meaning of Orthodox culture]*. Moscow: Izd-vo Sretenskogo monastyrnia. [in Russian].
5. Zenkovskii, V. V. (1995). Sotsialnoe vospitanie ego zadachi i puti [Social education, its tasks and ways]. *Psikhologiya detstva – Psychology of Childhood* (pp. 295 – 347). Ekaterinburg [in Russian].
6. Zenkovskii, V. V. (1996). *Problemy vospitaniia v svete khristianskoi antropologii [Problems of education in the light of Christian anthropology]* (pp.39-226). Moscow: Shkola-Press [in Russian].
7. Zenkovskii, V.V. (2002). Besedy s iunoshestvom po voprosam pola [Conversations with young people on gender issues]. *Pedagogicheskie sochineniia – Pedagogical writings* (pp. 705 – 734). Saransk [in Russian].